

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ: ПРОГНОЗУВАННЯ РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ ПРОВІДНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

Прогнозоване довгострокове загострення глобальної продовольчої проблеми та наявність реальних конкурентних переваг України в агропродовольчій сфері зумовлює необхідність розробки ефективного науково-практичного інструментарію щодо формування конкурентного середовища саме в цій сфері. Оскільки у вітчизняному агропродовольчому комплексі протягом останнього десятиліття домінує функціональне положення зайняли агропродовольчі компанії, переважною мірою – вертикально-інтегрованого холдингового типу, то зазначена проблема постає в площині формування конкурентоспроможності даних підприємницьких структур та удосконалення методичних основ прогнозування їхніх ринкових позицій.

У зарубіжній та українській економічній науці різноманітні аспекти конкурентоспроможності досліджували В. Геєць [1], М. Кондратьєв [2], Д. Лук'яненко [3], В. Ляшенко [4], Л. Мармуль [5], К. Онищенко [6], О. Панарін [7], М. Портер [8], Й. Шумпетер [9]. Разом з тим, прикладні прогностичні питання конкурентоспроможності стосовно безпосередньо агропродовольчої сфери потребують додаткового аналізу та науково-практичного застосування.

Метою статті є аналіз операційної та фінансової діяльності провідних вітчизняних агрохолдингових утворень та опрацювання вихідних пропозицій щодо формування конкурентного середовища в агропродовольчій сфері України.

На підґрунті наявної інформаційної бази стосовно господарювання агропродовольчих компаній (у сучасних умовах вона є не досить досконалою й представлена даними Державної служби статистики України щодо кількості агрохолдингів та загального обсягу їхнього земельного банку; оглядами окремих аналітичних агентств та матеріалами фінансової звітності декількох провідних холдингів, яку вони після затвердження міжнародними аудиторськими компаніями розміщують на своїх офіційних електронних сайтах), проведемо оцінку стану виробничо-комерційної діяльності таких структур.

В табл. 1 наведено розрахункові показники діяльності перших десяти провідних агропродовольчих компаній України за підсумком господарювання у

2010–2011 рр. Аналіз конкурентоспроможності зазначених структур показав, що серед них є такі, які мають надвеликі площі земель і безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, і ті, що у порівнянні з лідерами вітчизняного агробізнесу мають доволі незначні площі сільськогосподарських угідь й здійснюють, переважно, переробку закупленої сільськогосподарської продукції та її трейдерськими постачаннями на зовнішній ринок.

За основу ранжування взято величину чистого доходу агрокомпаній за базовий 2010 р. За цим показником до трійки лідерів входять ТОВ СП „Нібулон”, Kernel Holding S.A. („Кернел”), Myronivsky Hliboproduct S.A. („МХП”). Причому, в 2011 р. вони в цьому відношенні зберегли свої позиції. Проте за показником чистого прибутку тільки „МХП” в 2010 – 2011 м.р. утримав позиції лідера, посідаючи перше місце. „Нібулон” серед 10-ти провідних агрокомпаній посів перше і друге місця (відповідно у 2010 і 2011 рр.) за показником чистого доходу, і восьме місце – за чистим прибутком. Поясненням такого становища є аж ніяк не низька ефективність виробничо-комерційної діяльності даної компанії, а наявне в Україні вимивання прибутку з сировинних до переробних підгалузей внаслідок недосконалості державної регуляторної політики.

Ранжування агрокомпаній за величиною земельних угідь показало, що найбільшу площу серед них має „МХП” – 300 га.

Водночас, у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь ця компанія займає 7 місце за чистим доходом, і 4 – за величиною чистого прибутку. Подібного роду співвідношення дохідності та прибутковості в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь є характерними й для інших найбільших латифундистів України (агрокомпаній „Агротон”, Агрофірми „Шахтар” тощо). Вони за цими показниками знаходяться в числі середняків, або взагалі – тяжіють до аутсайдерів.

Натомість лідерами за показниками ефективності діяльності у розрахунку на 1 га площі сільськогосподарських угідь у 2011 р. були „Креатив”, „Кернел” та „Милкеленд-Груп” з розмірами земельних угідь відповідно 20 тис. га, 180 тис. га та 24 тис. га. Такі ж лідируючі позиції за показником чистого прибутку на

Таблиця 1

Аналіз потенціалу конкурентоспроможності десяти провідних агропродовольчих компаній України за 2010-2011 рр.*

Назва агропродовольчої компанії	Співвідношення продукції рослинництва і тваринництва у загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства**	Чистий дохід, млн грн		Чистий прибуток, млн грн	Площа с/г угідь, тис. га*	Чистий дохід на 1 га с/г угідь у 2011 р., тис. грн	Чистий прибуток на 1 га с/г угідь у 2011 р., тис. грн	Рейтинг агропродовольчих компаній						
		2010 р.	2011 р.					за величиною чистого доходу		за величиною чистого прибутку		за обсягом землі	за чистим доходом у розрахунок на 1 га с/г угідь у 2011 р.	за чистим прибутком у розрахунок на 1 га с/г угідь у 2011 р.
		2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.							
Нібулон	91/9	11673,8	11640,0	197,9	80	145,5	0,8	1	2	8	8	6	1	7
Кернел	86/14	8311,9	15816,1	1050,6	180	87,9	9,9	2	1	4	2	4-5	4	2
МХП	10/90	7490,3	9964,5	1708,4	300	3,3	6,4	3	3	1	1	1	7	4
AVANGARD	0/100	3502,4	4420,8	1472,6	0	-	-	4	4	2	3	-	-	-
Мрія, Агрохолдинг	99/1	2378,7	3405,6	1154,7	240	14,2	5,0	5	5	3	4	2	5	5
Астарга-Київ	83/17	2328,2	1348,0	834,8	225	6,0	4,3	6	8	5	5	3	6	6
Компанія Райз	н/д	2118,0	н/д	195,7	180	н/д	н/д	7	н/д	9	н/д	4-5	н/д	н/д
Креатив	99/1	2096,4	2679,3	340,5	20	134,0	20,0	8	6	6	6	9	2	1
Терра Фуд***	82/18	1990,0	н/д	34,0	30	н/д	н/д	9	н/д	10	н/д	7	н/д	н/д
Милкленд Груп	н/д	1881,3	2271,3	226,1	24	94,6	6,8	10	7	7	7	8	3	3

* Розраховано за джерелом [10]

** дані на червень 2011 р.

*** Компанія „Райз” у 2011 р. увійшла до складу найпотужнішого в Східній Європі за обсягами земельного банку – Українського агрохолдингу „Ukrlandfarming” (532 тис. га), дані про господарську діяльність якого є найбільш закритими [10]

1 га з порівняно незначними для сучасних українських агрохолдингів у 2011 р. займали компанії „Терра Фуд” (30 тис. га – друга позиція), „Поділля” (46 тис. га – п’ята позиція), „Оліяр” (25 тис. га – шоста позиція) [10]. При цьому, якщо „Мілкланд-Груп”, „Терра Фуд”, „Глобіно” свою прибутковість забезпечували, переважно, завдяки переробці сільськогосподарської продукції (молоко-, м’ясопереробна та борошно-круп’яна галузі), то „Кернел”, „Креатив” та „Оліяр” є одними з провідних трейдерів України (постачання рапсу, зернових, технічних та олії соняшникової на зовнішні ринки).

Проявилася в Україні й відмінність відносних показників доходності та прибутковості агрохолдингових формувань в залежності від галузей господарювання безпосередньо в сільськогосподарському виробництві: більш ефективними є компанії рослинницького напрямку. Зокрема, „Нібулон” і „Кернел” зі співвідношеннями продукції рослинництва і тваринництва у загальному обсязі виробництва 91% : 9% та 86% : 14% у 2010 р. отримали чистого прибутку відповідно 197,9 млн грн та 1050,0 млн грн, а „Ілліч-Агро Донбас” та Агрофірма „Шахтар” (співвідношення рослинництва до тваринництва стосовно даних структур складало, відповідно, 51% : 49% та 29% : 71%) у тому ж році отримали збитки 33,5 млн грн та 157,0 млн грн. Такими ж збитковими для цих компаній був і 2009 р.: збитки „Ілліч-Агро Донбасу” склали 124,7 млн грн, а Агрофірми „Шахтар” 151,6 млн грн відповідно [10].

При цьому, слід зазначити, що для агрохолдингів України доволі поширеною практикою є неповний обробіток масивів орендованих земель. Так, за даними інформаційно-аналітичного агентства „Eavex Capital”, в 2010 р. питома вага площ земельного банку, що оброблялися одними з провідних агрокомпаній складала: „Сінтал” – 86,1%; „Агротон” – 84,1%; „Дакор” – 77,4%; „Лендом” – 52,7% [10]. Такого роду „ефективність” господарювання зумовлена двома факторами: намаганням агрохолдингів максимально збільшити свої земельні банки напередодні очікуваної (проте, поки – вкотре відтермінованої) відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення та низькою орендною платою (130 грн/га; при цьому згідно з прогнозами західних аналітиків ціна га землі в Україні в залежності від бонітировочної оцінки складе від 2 до 5 тис. дол. США).

У цілому для українських агропродовольчих компаній є типовою переважно рослинницька спрямованість господарювання, що є закономірним, виходячи з вищевикладених суто економічних міркувань. Разом з тим, за останні п’ять-шість років стала проявлятися тенденція певного переливу капіталу в тваринництво. Найбільше подібна диверсифікація характерна для

лідерів агробізнесу України. За підсумками 2011 р. питома вага провідних двадцяти агрохолдингів в загальнодержавному поголів’ї великої рогатої худоби складала 10,3%; корів – 12,1%; свиней – 27,5%; птиці – 57,6%. На двадцять провідних компаній припадало 13,6% молока, що вироблялося всіма категоріями господарств країни [10]. Протягом 2012 – 2013 рр. ця тенденція, в цілому, ще більшою мірою поглибилася.

За підсумками 2010 р. сто найбільших українських компаній агропродовольчої сфери отримали більш ніж 11 млрд грн чистого прибутку; однак, чотирнадцять компаній із ста були збитковими (в 2009 р. ці показники дорівнювали, відповідно, 6 млрд грн та двадцять одна компанія). Слід відмітити, що диференціація в межах самих агрохолдингів відбилася й в цьому відношенні: з 11 млрд грн чистого прибутку на п’ять найбільших компаній припало 5,6 млрд грн. Три найбільш ефективних агрохолдинги в 2011 р. на 100 га сільськогосподарських угідь отримали прибуток від 405 до 858 тис. грн. [10]. За цим показником ефективність господарювання лідерів агробізнесу в Україні в 30 – 40 разів перевищує ефективність сільськогосподарських підприємств, які не відносяться до категорії агрохолдингів (проте, в десятки разів більш висока ефективність господарювання більшою мірою обумовлена низькою ефективністю решти підприємств галузі).

За врожайністю провідні українські агрохолдинги, за винятком рапсу й цукрового буряку, вже практично вийшли на рівень європейських виробників ЄС-15. У тваринництві відставання показників діяльності агрохолдингів України від країн Євросоюзу залишається значним (за винятком птахівництва).

У 2011 р. рівень рентабельності реалізації продукції найбільш ефективними українськими агрохолдингами перевищив 60%. При цьому, питома вага заробітної плати в структурі собівартості не перевищувала 14%. За даними ІК „Concorde Capital” у 2011 р. в укрупненому групуванні показник ЕВІТДА на 1 га для агрохолдингів України, які обробляли 15 – 20 тис. га, склав близько 200 дол. США; для компаній з площею сільськогосподарських угідь 20 – 100 тис. га – 350 – 400 дол. США; для компаній з земельним банком понад 100 тис. га – 500 – 600 дол. США. Найвищий показник ЕВІТДА/га за цими підрахунками належить агрохолдингу „Мрія” (700 дол. США) [10, с. 35]. Однак, при цьому слід враховувати, що значною мірою високе значення показника ЕВІТДА/га провідними українськими агрохолдингами забезпечується завдяки постачанням сільськогосподарської сировини на зовнішні продовольчі ринки.

Одним з основних показників ефективності діяльності агропродовольчих компаній, як і будь-

яких підприємств, є прибуток. Динаміку прибутку провідних компаній України за час, з якого вони почали офіційно оприлюднювати свої фінансові звіти, представлено на рис. 1.

Аналіз динаміки прибутку провідних агрокомпаній України за 2006 – 2012 рр. за даними їхньої фінансової звітності показав, що 2008 р. був найгіршим роком у господарській діяльності за період 2006 – 2012 рр. Зокрема, такі агрокомпанії, як „Агротон” та „Астарта”, отримали у кризовий 2008 р. збитки майже по 20 млн дол США кожна. Виключенням є „Кернел” та „Авангард”, які у 2008 р. збільшили свій прибуток у порівнянні з 2007 р. у 4,4 та 2,6 разів відповідно.

Компанії „Кернел” це вдалося досягти переважно завдяки зовнішньоекономічному постачанню сировинної продукції, а холдингу „Авангард” – завдяки диверсифікації господарювання зі збільшенням виробництва продукції з високою доданою вартістю та знов-таки засвоєнню зовнішніх ринків. У 2009 р. відбулося хоч і незначне, але все ж таки поліпшення результатів фінансово-господарської діяльності всіх агрокомпаній. Жодне з досліджуваних підприємств не отримало збитків, а „МХП” продемонстрував різке зростання прибутку у 31 раз. У 2012 р. у агрохолдингів „Астарта” та „Кернел” дещо погіршилася ефективність діяльності, решта холдингів – продовжували збільшувати обсяги прибутку.

Таким чином, аналіз господарської діяльності українських агропродовольчих формувань дає можливість визначити такі головні риси їхньої операційної та фінансової діяльності.

1. Доволі стала тенденція посилення потенціалу конкурентоспроможності більшості агропродовольчих утворювань й підвищення ефективності їхньої

діяльності (разом з тим, у виробничо-комерційній діяльності окремих вітчизняних агрохолдингових структур, навіть з числа провідних, спостерігається наявність проявів зниження ефективності та втрати конкурентних переваг).

2. Збільшення різниці щодо ефективності господарювання обмеженого кола провідних агрохолдингів у порівнянні з іншими підприємствами агропродовольчого комплексу й, значною мірою, рештою агрохолдингів.

3. Яскраво виражена тенденція посилення залежності українських агропродовольчих формувань від кон’юнктури світових ринків.

Наведені напрацювання дають можливість обґрунтувати підходи щодо прогнозування ринкових позицій провідних товаровиробників вітчизняної агропродовольчої сфери. З отриманих розрахунків наведемо прогнозовані дані стосовно компанії „МХП” (вона має один з найбільших в Україні та СНД земельний банк і особливо активно й ефективно вийшла на світові товарні та фінансові ринки).

Динаміку показників ефективності діяльності „МХП” та їх прогнозування на короткострокову перспективу представлено на рис. 2. Задля короткострокового прогнозування обсягів чистого доходу агрохолдингу „МХП” найбільшу достовірність прогнозу забезпечує використання лінійного тренду.

Є підстави передбачити із вірогідністю понад 95%, що за 3 роки, а саме – в 2015 р., розмір чистого доходу агрохолдингу зросте до 1,9 млрд дол. США.

Зростання чистого доходу загалом співпадає з лінійним трендом, винятками є лише 2008 – 2009 р., що, насамперед, є наслідком світової економічної кризи.

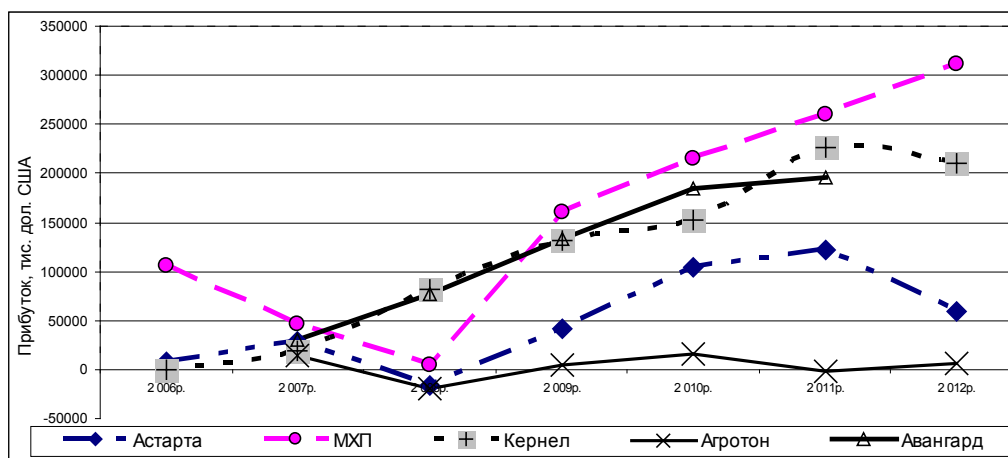

Рис. 1. Динаміка прибутку провідних агропродовольчих компаній України за 2006 – 2012 рр.

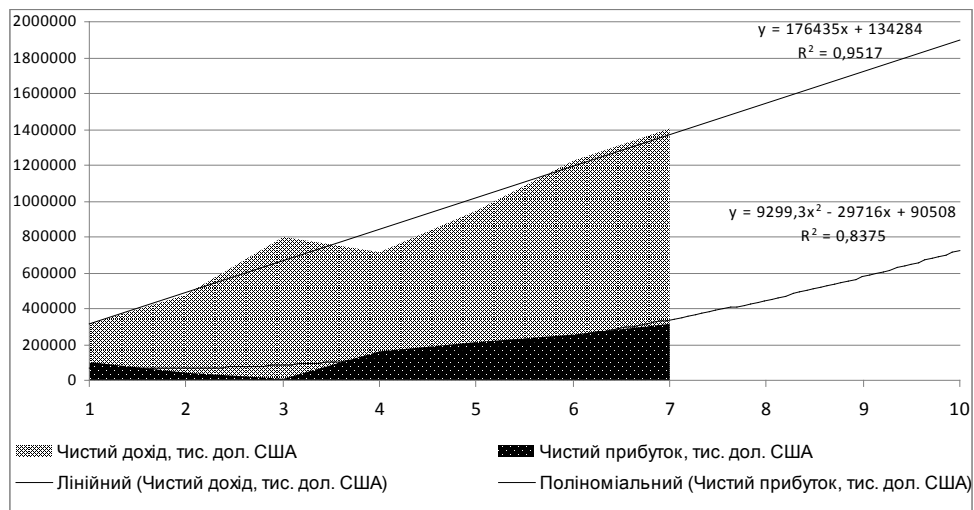

Рис. 2. Динаміка чистого доходу та чистого прибутку агропродовольчої компанії „МХП” за 2006 – 2012 рр. та їх прогноз на 2013 – 2015 рр.*

В 2008 р. досягнуто перевищення середнього рівня чистого доходу, а в 2009 р. зафіксовано падіння обсягів чистого доходу відносно середнього рівня.

Під час прогнозування обсягів чистого прибутку компанії „МХП” на 2013 – 2015 рр. доцільно використати поліноміальний тренд. При цьому $R^2=0,8375$, тобто імовірність прогнозування наближається до 84%. Таким чином, в 2015 р. обсяг чистого прибутку сягне понад 723 млн дол. США. Крива поліноміального тренду дещо відхиляється від рівня показників. Так, в 2007 – 2008 рр. відбувалося падіння обсягів чистого прибутку на тлі зростання чистого доходу, а в 2009 р. відбулося різке підвищення прибутку, яке в 2009 – 2012 рр. втілюється в поміркований стабільний підйом.

За нашими розрахунками, темп росту чистого прибутку „МХП” у співставленні до попереднього року, у 2013 р. складе 144,1%, у 2014 р. – 128,7%, у 2015 р. – 125,5%.

Проведена ідентифікація чинників конкурентного середовища вітчизняних агропродовольчих компаній в межах середньострокової перспективи та розроблені прогнози розвитку провідних формувань на короткостроковий термін дають можливість сформулювати основні пропозиції щодо вдосконалення їхньої виробничо-комерційної діяльності та формування конкурентного середовища у вітчизняному агропродовольчому комплексі.

Виходячи з наявності у виробничо-комерційній діяльності холдингів і позитивних, і негативних рис [12], з метою формування конкурентного середовища у вітчизняній агропродовольчій сфері на макроекономічному рівні, є доцільним запровадити систему заходів,

спрямованих на обмеження монопольного положення „надвеликих” компаній на внутрішньому ринку.

З урахуванням стану внутрішнього попиту та прогнозованої кон’юнктури світових продовольчих ринків будуть доцільними такі шляхи посилення конкурентоспроможності українських агропродовольчих компаній:

- у рослинництві скоригувати структуру землекористування стосовно збільшення питомої ваги площ під кормовими зерновими, олійними та кукурудзою, що окрім забезпечення інших конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках, дозволить сформувати надійну кормову базу для розвитку тваринництва (до збільшення посівних площ під рапсом протягом маркетингових 2013 – 2014 рр. та 2014 – 2015 рр., слід ставитися особливо виважено: з урахуванням не тільки міркувань оптимізації сівобороти, а й прогнозованої перспективи несприятливих природно-кліматичних умов осінніх періодів 2013 – 2015 рр.);

- у тваринництві першочерговими конкурентопереважними чинниками будуть нарощування поголів’я свиней, у птахівництві – не тільки курей, а й індиків (в молочній галузі необхідно розпочати перший етап відвойовування конкурентних позицій на внутрішньому ринку, основою чого знов-таки має стати великотоварне виробництво агропродовольчих формувань).

В організаційно-економічному плані для найбільш потужних компаній першочерговими доцільно визначити диверсифікацію виробництва та освоєння замкнутої моделі господарювання з поглибленням переробки сировини та збільшенням доданої вартості.

Для решти компаній – навпаки: поглиблення спеціалізації (з обов'язковим вдосконаленням економічних, управлінських та правових основ функціонування).

Перспективами подальшого опрацювання даної проблеми доцільно визначити практичне запровадження запропонованої методики прогнозування ринкових позицій холдингів у їхню виробничо-комерційну діяльність з метою стимулювання конкурентної боротьби у вітчизняній агропродовольчій сфері.

Література

1. **Гесць В. М.** Нестабільність і економічне зростання / В. М. Гесць. – К. : Ін-т економ. прогнозування НАН України, 2000. – 342 с.
2. **Кондратьев Н. Д.** Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.
3. **Управління** міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія. У 2 т. – Т. I / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін. ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 816 с.
4. **Ляшенко В. И.** Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. И. Ляшенко. – Донецк : ДонНТУ, 2006. – 668 с.
5. **Мармуль Л. О.** Основні напрями вирішення проблеми продовольчої безпеки України / Л. О. Мармуль // Таврійський науковий вісник. – 2007. – № 11. – Вип. 55. – С. 142–146.
6. **Онищенко К. М.** Механізми розвитку інтегрованих структур зерно-продуктового підкомплексу регіону : монографія / К. М. Онищенко. – Миколаїв : Квіт, 2012. – 317 с.
7. **Панарин А. С.** Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – 560 с.
8. **Портер М. Э.** Конкуренция: обновлённое и расширенное издание / М. Э. Портер. – М., 2010. – 592 с.
9. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
10. **ТОП-100.** Рейтинг лучших компаний Украины: 100 крупнейших агрокомпаний Украины // Инвестгазета. – 2011. – № 3. – 96 с.
11. **Myronivsky hleboproduct** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua/en/home>
12. **Андрійчук В. Г.** Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.

Чеботарьов С. В. Формування конкурентного середовища в агропродовольчій сфері: прогнозу-

вання ринкових позицій провідних підприємницьких структур

Предметом дослідження виступає операційна та фінансова діяльність провідних українських агропродовольчих компаній за період 2006 – 2012 рр., на підґрунті визначення основних рис якої виокремлено підходи щодо прогнозування їх ринкових позицій на короткостроковий період й висунуто пропозиції стосовно забезпечення конкурентної боротьби у вітчизняному агропродовольчому комплексі.

Ключові слова: агропродовольча сфера, конкурентне середовище, господарська діяльність, прогнозування.

Чеботарёв Е. В. Формирование конкурентной среды в агропродовольственной сфере: прогнозирование рыночных позиций передовых предприятий

Предметом исследования выступает операционная и финансовая деятельность ведущих украинских агропродовольственных компаний за период 2006 – 2012 гг., на основе определения главных черт которой выделены подходы в прогнозировании их рыночных позиций на краткосрочный период и выдвинуты предложения по обеспечению конкурентной борьбы в отечественном агропродовольственном комплексе.

Ключевые слова: агропродовольственная сфера, конкурентная среда, хозяйственная деятельность, прогнозирование.

Chebotarev Ye. V. Forming of Competitive Environment in Agrifood Sphere: Prognostication of Market Positions of the Leading Businesses

The subject of research is the operational and financial performance of the leading Ukrainian agrifood companies for the period 2006 – 2012 years. Based on the definition of the main features of which approaches to prognosticate their market position in the short term and put forward proposals to ensure competition in the domestic agrifood complex are highlighted.

Key words: agrifood sphere, competitive environment, economic activity, prognostication.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013
Прийнято до друку 12.03.2014